

Wydawać by się mogło, że ich główną rolą jest ukrywanie. Jeśli dać im głos, maski odsłaniają przed nami wielowymiarowy obraz świata, w którym żyją.

PROJEKT EDUKACYJNY

OPOWIEŚCI MASEK – prawdziwe twarze Afryki.

**MASKA typu LIPICO (liczba mnoga MAPIKO)
NALEŻĄCA DO LUDU MAKONDE.**

Maska przedstawia kobietę Makonde z dyskiem w ustach i twarzą ozdobioną charakterystycznymi wypukłymi tatuażami (wzory oddające tatuaże nałożone są na drewno za pomocą wosku pszczelego). Cechy maski sugerują, że kobieta jest w starszym wieku.

Kobieta jest najpopularniejszym motywem w rzeźbie i maskach Makonde.

Ten rodzaj maski noszony jest na głowie jak hełm, najczęściej z materiałem zawiązanym wokół dolnej krawędzi. Maskę wraz z materiałem, który luźno opada na ramiona, tworzy wyszukany kostium zaprojektowany tak, aby całkowicie ukryć tożsamość tancerza.

Mężczyźni *Makonde* ukrywają prawdziwą tożsamość tancerza przed niewtajemniczonymi, by podtrzymać przekonanie, że *lipiko* jest czymś nieludzkim, czymś, co zostało wyczarowane przez zmarłych.

OPOWIEŚĆ O RZEŹBIARZU

1. LUD MAKONDE

Lud Makonde zamieszkuje północne tereny Mozambiku i południowo-wschodnią Tanzanię. Wioski, w których mieszkają Makonde założone są zazwyczaj na planie owalnym. Są bardzo dobrze zabezpieczone: otoczone drewnianą palisadą, mają tylko 2 wejścia i żeby dostać się do środka trzeba przejść przez rodzaj labiryntu. Za kolejny środek zapewniający bezpieczeństwo służą głębokie doły wykopane w ziemi tuż za ogrodzeniem, na których dnie umieszczone są ostre żerdzie.. Wszystkie te techniki obrony zostały wypracowane przez wieki i mają chronić przed atakami sąsiednich ludów oraz kolonizatorów.

Makonde żyją w izolacji, mają niewielki kontakt z innymi ludźmi. Nadal kultywują wiele tradycji plemiennych. Niektóre ze zwyczajów znikają jednak bezpowrotnie, np. wykonywanie tatuaży, czy noszenie hebanowych płytek na górnej wardze.

Makonde są **matrylinearnym** społeczeństwem, co oznacza, że po ślubie mężczyzna idzie mieszkać do wioski kobiety, i że to linia genealogiczna matki ma większe znaczenie przy określaniu rodowodu.

2. ZAJĘCIA

Makonde utrzymują się głównie z rolnictwa. Uprawiają kukurydzę, maniok i orzechy nerkowca, a także polują. Od wielu wieków kultywują tradycję rzeźbiarską. Znani są z niezwyklej zręczności w wytwarzaniu masek i drewnianych rzeźb.

3. TRADYCYJNE ZDOBIENIE CIAŁA

Od okolicznych ludów wyróżniają ich tatuaże, zazwyczaj o kształtach geometrycznych, zwierzęcych lub roślinnych, które zdobią twarze i ciała, a także hebanowe dyski zwane *pelele*, umieszczane w górnych wargach jako oznaka statusu społecznego. Dawniej, żeby wyglądać groźniej, mężczyźni Makonde mieli zwyczaj spiłowywać sobie zęby w taki sposób, by nabierały one ostrych kształtów.

Ilustracja przedstawiająca wzory tradycyjnych tatuaży-skaryfikacji ludu Makonde, z częstymi motywami jaszczurek i drzew palmowych.

OPOWIEŚĆ O RZEŹBIARZU

4. INICJACJE CHŁOPCÓW

Jednymi z najważniejszych chwil w życiu społeczności Makonde są inicjacje chłopców i dziewczyn, które zaznaczają ich przejście w okres dojrzałości.

Ceremonie inicjacyjne w społeczeństwach tradycyjnych mają za zadanie przyjęcie nowych członków do jednej z grup wiekowych, zawodowych lub kręgu społecznego.

- Inicjacja, której poddawani są chłopcy jest rozciągnięta w czasie. W jej trakcie inicjowani uczeni są wielu praktycznych rzeczy, jak np. sztuki polowania i uprawiania ziemi, ale także okazywania szacunku starszym. Podczas trwania inicjacyjnej ceremonii na środku wioski pali się ogień.
- Uroczystości towarzyszą występy tancerzy w maskach Mapiko. Przez rytualny taniec, który składa się z trzech głównych części i również zwany jest Mapiko, opowiadane są ważne historie – jest to niezwykle istotny element jednoczący społeczność. Na początku pojawiają się tancerze w maskach, które symbolizują złe siły - inicjowani chłopcy mają za zadanie je pokonać. Następnym motywem to powrót do ziemi ducha zmarłego mężczyzny. Tancerz uosabiający ducha próbuje wystraszyć kobiety i dzieci. Ochronić przed duchem-tancerzem potrafi tylko mężczyzna. Później występują tancerze przedstawiający złe duchy, które sieją choroby i spustoszenie - do wykonania tego tańca zakładane są dodatkowo wysokie sznurowane szcudła.
- Zwieńczeniem inicjacji jest nadanie chłopcom nowych imion. Od tej pory uważani są oni za mężczyzn i mogą zakładać rodziny.

5. INICJACJA DZIEWCZYN

Inicjacja dziewczyn przebiega nieco mniej oficjalnie. Na czas inicjacji dziewczęta mieszkają wspólnie w chacie nazywanej *ciputu* i tam uczone są od starszych kobiet tradycyjnych pieśni i tańców oraz kobiecych obowiązków. Ich rytuał przejścia również zwieńczony jest specjalnym tańcem. Dziewczyny nasmarowane są wtedy olejkami i ubierane w nowe ubrania. Od tej pory uważa się, że są gotowe do zamążpójścia. Także zainstalowanie płytki z metalowym szpikulcem w górnej wardze jest oznaką gotowości do znalezienia męża.

- Zameżne już kobiety noszą przy sobie rzeźbione drewniane figurki, rodzaj laleczek, które mają im one zapewnić dużą ilość potomstwa.

OPOWIEŚĆ O RZEŹBIARZU

Poniższy mit tłumaczy, dlaczego kobiece figurki są tak popularnym motywem w sztuce Makonde.

MIT O RZEŹBIARZU, KOBIECIE I PIERSZYM CZŁOWIEKU MAKONDE

Jak mówi opowieść, dawno temu w afrykańskich lasach żył samotny człowiek. Pewnego dnia zobaczył w lesie piękne drzewo i zaczął w nim rzeźbić, aż wyrzeźbił kobiecą postać niezwykle urody. W nocy oparta o drzewo figurka ożyła i przemieniła się w żywą istotę. Mężczyzna i kobieta zakochali się w sobie i ruszyli w drogę. Kiedy doszli do rzeki, kobieta urodziła martwe dziecko. Kobieta i mężczyzna wspólnie zdecydowali, że ruszą w dalszą drogę. Po jakimś czasie kobieta znowu urodziła martwe dziecko. Wędrowali dalej, aż doszli do płaskowyżu, do miejsca, w którym obecnie żyją Makonde i tam kobieta urodziła trzecie – tym razem zdrowe dziecko. Z czasem dziecko dorosło i zostało pierwszym przodkiem ludu Makonde.

Zdjęcie przedstawia współczesne drewniane rzeźby Makonde, źródło: Wikipedia

NARODOWY
INSTYTUT MUZEALNICTWA
I OCHRONY ZBIORÓW

Zakup obiektu dofinansowany ze środków Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów.